

UNIVERZALIZAM – SAVREMENI CIVILIZACIJSKI TREND?

1. Šta je univerzalizam danas?

Kučinski - jedna od centralnih figura univerzalista odgovara na ovo pitanje: univerzalizam "pre svega obuhvata sve intelektualne odnose čovečanstva u njegovoj transformaciji od 'čovečanstva po sebi' u 'čovečanstvo za sebe', odlaska starog i rađanja novog čovečanstva koje će biti svesno sebe, sjedinjeno, sveobuhvatno kao rezultat dijalektičkog prihvatanja svih vrednosti i uzdizanja iznad antagonističkih protivrečnosti koje će se preobratiti u stvaralačke napetosti".¹ Čovečanstvo je već u ovom trenutku transformacije u totalitet "autentični apsolut izvan kojega ništa ne može biti zamišljeno, ustanovljeno ili projektovano"² čovečanstvo koje je svesno svojih problema, potreba i vrednosti, čovečanstvo koje upravlja svojim životom, prema racionalnim, pra-

1. Janusz Kuczynski, *Dialog and Universalism, New Way of Thinking*, Warsaw University, 1984, p. 14.

2. *Ibid.*, p. 70.

vednim i humanim zakonima i institucijama i koje stremlje samodovoljnosti ljudske zajednice.³

Iako je nastao u granicama vladavine revidiranog, poststalinističkog socijalizma, univerzalizam je teorijska reakcija pre svega na ideološki monopol dogmatiziranog marksizma ali i na druge filozofije koje su isključive, na intelektualno i moralno stanje u savremenom svetu. Marksizam je za Kučinskog utopija o brzom dolasku boljeg sveta čija se koncepcija o centralizovanom planiranju pokazala kao prepreka razvitku proizvodnih snaga. Marksistička ideologija proletarijata i komunizma otišle su sa istorijske scene u nepovrat ali principi istorijskog materijalizma ostali su i funkcionisali na isti način kao i ontologija kantijanske filozofije i pozitivizma.⁴ U savremenom društvu "imamo pobjedu nauke i tehnologije nad mudrošću" što vodi "dezintegraciji nauke, civilizacije i kulture".⁵ Fragmentacija koja je obuhvatila i filozofiju pretvorila ju je u "instrument društvenih pa čak i političkih sukoba a u najboljem slučaju u instrument neutralnih akademskih prepirki".⁶ Pošto su filozofi prestali da budu mudraci "postali su visokokvalifikovani tehničari specifičnih oblasti znanja". Pitanja o značaju istorije i života prepuštena su religiji i umetnosti, a često i diletantima, pa čak i otvorenim šarlatanima. Zato je "sve više bujala iracionalnost".⁷ Mudrost je za Kučinskog "intelektualizovano iskustvo i intuitivna oštroumnost čiji je izvor i principijelan cilj pronicanje, razmišljanje o značenju suštine i bića, konkretizovano i posebno razmatranje značenja istorije i života, upotpunjeno sposobnošću anticipiranja i planiranja akcije".⁸

Objekt univerzalizma je prema J. Minkijeviču, profesoru Univerziteta u Vilni, "ljudski a istovremeno humanizirani svet", jer "priroda postoji za čoveka samo u formi u kojoj je on formira svojom mentalnom i fizičkom aktivnošću" u procesu interakcije sa kulturom u "najkomplikovanijem kontekstu materijalnog i duhovnog života" "uslovljenog proiz-

3. Michael Mitias, *Universalism and World Peace, Dialog and Humanism*, No. 1, 1993, p. 110.

4. Janusz Kuczynski, *Universalism as the Vision and Proclamation of a New Covenant: Thinking, Wisdom, Love, Dialog and Humanism*, No. 2, 1993., p. 23.

5. *Op. cit.* p. 26.

6. *Ibid.*

7. *Op. cit.* p. 27.

8. *Op. cit.* p. 29.

vodnjom, ekonomijom, politikom i ideologijom”.⁹ U tom procesu se realizuje čovek koji je univerzalno biće a univerzalnost je bitna karakteristika humanizma u kome je ”čovek apsolutna vrednost”. Njegovo pravo da živi u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima je iznad klasnih, nacionalnih, rasnih, političkih i ideoloških interesa. Ako ne želi da se pretvori u utopiju univerzalizam se mora zasnivati na formuli ”jedinstva u razlikama” koje nisu idealistički uravnotežene nego su dramatične, protivrečne i u neprekidnom sukobu. Problemi se rađaju iz čovekovog odnosa prema sebi, prema prirodi, društvu, ekonomici, ideologiji, naciji, svetu. Sve protivrečnosti su usredsređene na problem preživljavanja čoveka i čovečanstva kojima su potrebni, upravo da bi preživeli mudrost, nauka, nove tehnologije, mreža objektivnih informacija, uzajamno razumevanje i saradnja koji se u celini uzdižu na nivo univerzalizma.¹⁰ Globalizacija se neprekidno sukobljava sa narušavanjem ljudskih prava, prava naroda, sa ratovima, terorizmom, siromaštvom, neznanjem, niskom kulturom, šovinizmom, verskim fanatizmom, podeljenošću i netolerancijom ljudi, podeljenošću nauke i uopšte nasleđem koje su ostavili imperijalizam i totalitarizam.

Univerzalizam kao teoretski izraz sveobuhvatnog procesa integracije čovečanstva ”po sebi” kao zbira nacija i država u čovečanstvo ”za sebe” kao ”slobodne, sebestvarujuće zajednice” pretenduje na to da bude zasnovan na prirodi čoveka, njenim potrebama i dobrobiti. Univerzalizam ističe društvenu prirodu čoveka, njegovu povezanost sa prirodom i stvaralačke sposobnosti čoveka (”besmrtna individualnost koja egzistira u večnoj zajednici sa prirodom”).¹¹ Profesor Jakobsen dodaje da je potrebna i takva organizacija društva ”u kojoj jedna grupa neće umirati od gladi, dok druge žive u bogatstvu. Mora postojati vrsta poretka i plana koji će pomoći evolutivne procese i ispuniti njegove ciljeve... mora se prilagoditi ceo razvojni proces, cela organizacija industrije i poslovanja da traži ravnotežu... oni mogu funkcionisati samo kao jedan entitet, ceo svet je jedan entitet.” Prema L. Zonenveldu svako ljudsko biće mora imati mogućnost ”da razvije urodene sposobnosti, da deluje kao sistem otvorenog intelekta, da

9. Jacobus Minkevičius, *Universalism: Humanistic Principles and Antipoddes, Dialog and Humanism*, No. 2, 1993, p. 40.

10. *Ibid.*

11. Janusz Kuczynski, *New Way of Thinking*, p. 169.

bude stvaralac vrednosti i ideja koje doprinose ličnom uzdizanju a time i razvoju čovečanstva".¹² V. Luizi se zalaže za odbacivanje teorije o fiksiranoj prirodi čoveka jer univerzalizam "toleriše različite poglede na ljudsku prirodu koje imaju ljudi iz različitih religija i ideologija", ali "zahteva od svakog da misli i izvan granica ovih posebnih shvatanja, da bude otvoren i spreman da nađe dobre kvalitete i u pogledima drugih ljudi".¹³

2. Univerzalizam i posebne kulture i ideologije

Svet su oduvek karakterisale duboke razlike u geografskim, ekonomskim, socijalno-istorijskim, kulturnim i političkim uslovima života koje su, ne retko, rezultirale sukobima od kojih su mnogi dovodili do dubokih potresa. Savremeni univerzalizam je takođe "suočen sa grubim pluralizmom pogleda na svet, tradicija, političkih rasprava". Sa stanovišta univerzalizma "nijedan od tih pogleda ne može biti priznat kao privilegovan predstavnik sveta".¹⁴ Mnogi od njih su međusobno, to je sasvim evidentno, u dubokom sukobu, te univerzalizam mora da računa sa nasleđem, sa psihologijom grupe koja je živa i danas, i u kojoj "svaku osobu koja ne pripada našem tipu definišemo kao ne-osobu".¹⁵ "U stvari svako doba, svaka generacija, zaista i svaka nacija i svaka kultura su priče o nemilosrdnoj eksploataciji jednih ljudi od strane drugih. To je priča o borbi nacije protiv nacije, rase protiv rase, kulture protiv kulture, klase protiv klase, religije protiv religije."¹⁶ Različite kulture i različiti sistemi se kao i ljudi sučeljavaju u određenom socijalno-istorijskom kontekstu. Zato, "bez sposobnosti za iskren dijalog i uzajamno razumevanje, tenzije koje izbijaju pri kontaktu različitih kultura mogu biti razrešene jedino dominacijom".¹⁷ Jasnu ilustraciju ovakvog odnosa predstavlja kontakt Kolumba sa američkim domorocima koji se završio

12. Vincent Luizzi, Human Nature and Universalism, Dialog and Humanism, No. 2-3, 1994, p. 7.

13. *Op. cit.* p. 7.

14. Amilkumar Bhate, Withther Universalism, Dialog and Humanism No. 2, 1993, p. 85.

15. Baine Harris, Can We Have a Common Humanity, Dialog and Humanism, No. 2. 1993, p. 89.

16. *Ibidem.*

17. Charles Brown. Phenomenology, Universalism and Dialog, Dialog and Humanism, No. 1, 1993, p. 53.

kulturnim, a znatnim delom i biološkim istrebljenjem domorodaca. Dijalog između pripadnika različitih kultura je težak i zbog radikalno različitih tradicija, zbog nekonzistentnosti, kontradikcija, verovanja drugima i besperspektivnosti. Čak i ako postavimo pitanje kakve su sve vrednosti zasnovane na idealima jednakosti, slobode i pravde, odgovor će zavisiti od toga iz kojeg kulturnog nasleđa uzimamo materijal. Najverovatnije ćemo uzeti materijal koji će otkriti da je naš pogled evrocentričan, da isključuje druge kulture ili ih reducira na marginu. Ovakav stav "podržava superiornost zapadne kulture i civilizacije". Taj stav univerzalisti kritikuju jer "obežvređuje i isključuje žene, obojene, rasne i etničke manjine, decu i lica sa alternativnim seksualnim sklonostima", a civilizaciju Zapada predstavlja kao "formu imperijalističke socijalne kontrole, lažno uzdiže jedan etnocentričan tip socijalnog iskustva namesto privilegovanog centra svih intelektualnih izraza".¹⁸ Istina, u praksi je, i bez zalaganja univerzalista na velikim univerzitetima sveta, u toku proces izmene nastavnih programa, pa čak i brisanja kurseva koji imaju naziv "zapadna civilizacija", zatim dovođenja na fakultete studenata i nastavnika iz do sada depriviranih, najčešće obojenih sredina. Univerzalističko stanovište je znatno radikalnije. Univerzalisti kritikuju ovo stanje i ovakav trend sumnjajući da se radi o priznavanju drugih kultura "dotle dok ih ne apsorbuje" smatrajući ovo rešavanje "tehnološko scijentističkim" "putem tehnokratske manipulacije".¹⁹ U ovom trendu univerzalisti vide održavanje imperijalističkog kolonijalnog mentaliteta koji obežvređuje druge kulture.²⁰ U stvari, savremena tehnologija koja bez milosti razara čitava staništa bioorganizma pre nego što su ispitana, isto tako vodi razaranju, asimilaciji i unifikaciji čitavih kultura, nametanju određenog načina i stila života. Njeni metodi kvantifikacije, njena merila tehnokratske racionalnosti, postaju merila i standardi na osnovu kojih se vrednuju druge kulture i druge institucije, a to znači da se vrednuju sa stanovišta zapadno-evropske i američke civilizacije. Onda nije ni čudo što su nam drugi ljudi i druge kulture daleki. "Mi smo osakaćeni našim neprijateljstvom prema drugima, našom nesposobnošću da vidimo dobru volju u nama bliskim ljudskim bićima" onesposobljeni smo

18. Wiesław Lang, *Universalism in Morality, Dialog and Humanism* No. 2-3, 1994, p. 158 i 994.

19. *Op. cit.* p. 161.

20. *Ibidem.*

”našom preokupacijom našim sopstvenim interesima i našom ličnom i kolektivnom važnošću”.²¹ Od ovog odudara jedan zaista univerzalistički stav koji predstavlja holistički pokušaj interpretiranja filosofije: ”Afrička filozofija nam otkriva” - piše G. R Hofman - ”da je gotovo nemoralno definisati filosofski rad samo kao disput o filosofiji. Potrebno je održati vezu između filosofije i stvarnog sveta, postaviti, na primer, pitanje šta je u filosofiji dobro za one koji pate od gladi? ili, šta je smisao takve reči kao što je humanizam, mir, ili progres? Mislím da nam Afrika može pokazati granice ovih ideja i potrebu razmišljanja o ovim kategorijama jer je to jedini način da otkrijemo svetske uzroke lokalnih kriza. S druge strane Afrika može pokazati kako se ove kategorije mogu prodiskutovati kao sasvim konkretna materija.”²²

Ovakve i slične ideje stavljenе u komunikaciju putem masovnih medija svakako mogu razviti svest pojedinaca, mogu povećati poznavanje drugih kultura, doprineti zbližavanju. Ali, da li će saosećanje prevladati ”prirodnu grešnost i gramzivost čoveka”?²³ Može li univerzalizam naći svoj put među tolikim ”izdvojenim i različitim grupama sa posebnim jezicima, religijama, oblicima političkog života, estetskim izrazima, tehnologijama”?²⁴ ”Mogu li se pomiriti univerzalne težnje sa radikalno različitim putevima na kojima će razum, osećajnost i sloboda naći svoje otelotvorenje u širokim razlikama među kulturama?” Sa stanovišta fenomenološkog univerzalizma nema ”nepogrešivog sveta, nema nijedne nepogrešive moralne teorije, svaka ideologija predstavlja set ubeđenja i predrasuda koji otkriva neke aspekte stvarnosti dok druge skriva. Ovakvo shvaćanje nas barem oslobađa etnocentrističke i ideološke naivnosti i otvara nove mogućnosti kreativnosti i različitosti.”²⁵

Univerzalizam je blizak K. Poperu koji se zalaže za otvoreno društvo koje će karakterisati kritički um, individualna inicijativa, lična odgovornost, smenljivost upravljača demokratskim putevima. Univerzalizam je inkompatibilan sa bilo kojom vrstom

21. *Op. cit.* p. 161.

22. Marie Pauline Ebot, Africa: The Role Model of Planetary Solidarity Between All Humans, Dialog and Humanism, No. 2-3, 1994, p. 242.

23. Baine Harris, *op. cit.* p. 92.

24. Bhate, *op. cit.* p. 85.

25. Brown, *op. cit.* p. 55.

autoritarnog mišljenja. Na političkom planu izjašnjava se za javnu politiku, za kooperativnu a ne za konzumersku demokratiju ravnoteže između potrošača politike i elite vlasti, "ratifikacije volje manjine uz pomoć većine"²⁶, za "pluralizam individualnih i socijalnih interesa" i "pluralizam perspektiva", za "sustvaranje". "Iza pluraliteta specifičnih normativnih filozofija stoji dijalektičko jedinstvo dijaloga i razumevanja konstituišući zajednički izvor obogaćivanja ljudske misli, kao što iza pluraliteta lokalizovanih socijalnih interesa i vrednosti leži široka zajednica ljudskih potreba i vrednosti prema kojima su orijentisani programi i ciljevi demokratije."²⁷

Da li univerzalizam predstavlja posebnu filozofiju? A. Anderson smatra da je Platonova dijalektika "stvar koja bi najbolje poslužila univerzalnoj filozofiji", a Č. Braun je nalazi u fenomenološkoj analizi ali "ne u smislu koncepcija, ni normativno ni ontološki koje bi vredile univerzalno i transkulturalno, nego samo zato što nas odvaja od naivnosti i počinje da nas otvara prema drukčijem, prema novom, što otvara horizonte i perspektive"²⁸. Filozofija univerzalizma nije neka posebna filozofija, nije "superfilozofija", ona je "teorija i metod filozofiranja, koncepcija uloge i značaja dijaloga radi humanističkih ciljeva". "Metafilozofija ne arbitrira u nesuglasicama, niti previda razlike. Umesto toga ona daje impulse i pruža metod na teorijskom nivou za proces sustvaranja."²⁹

3. Univerzalizam i podeljenost savremenog sveta

Univerzalizam nije proizvod našeg vremena. Univerzalizam je jednako prisutan i u prošlosti, u težnjama za dominacijom ali i u istinskim težnjama za bratstvom, zajedništvom i slobodom. Nasilje je, uprkos njihovih divergencija, zajednički imenitelj univerzalima antičkih imperija, papskog pacifizma, kolonijalnih sila novog veka i utopijskih projekcija komunizma. Savremeni univerzalizam - kome bi možda bio adekvatniji naziv neouniverzalizam - predstavlja baštinika ideja američke i Francuske

26. John Rieser, *Democracy as a Reflection of Principles of Universalism, Dialog and Humanism*, No. 2-3, 1994, p. 124.

27. Rieser, *op. cit.* p. 122.

28. Brown, *op. cit.* p. 124.

29. Rieser, *op. cit.* p. 122.

revolucije, nekih ideja socijaldemokratije, odlučno se ograđuje od nasilja. Istini za volju, treba priznati da su čak i velike revolucije ukoliko su insistirale na nasilju završavale kao imperijalne tvorevine kojima su indoktrinacija, rat i nasilje bili neophodni instrumenti.

Savremeni univerzalizam predstavlja heterogene i ne uvek konzistentne ideje kruga mislilaca iz celog sveta okupljenih oko istoimenog društva i časopisa "Dijalog i humanizam" koji izlazi u Varšavi. Ovaj univerzalizam rada se u jednom heterogenom svetu koji se karakteriše ne samo naglim slomom totalitarizma, ekspanzijom demokratije, nego i ostrim suprotnostima, teško podnošljivim nepravdama, nasiljem, ali i nadanjima i očekivanjima velikog dela stanovništva za čije se ostvarenje zalažu univerzalisti. Kakva je slika tog podeljenog sveta u napisima univerzalista?

Dominantno mesto u savremenom svetu zauzima blok visokorazvijenih evropskih zemalja, SAD i Japana koji raspolažu sa najvećim finansijskim, tehničkim, tehnološkim i naučnim resursima, blok čiji potencijali rastu velikom brzinom, i o čijem stilu života ostali deo sveta ima jednu fantastičnu predstavu. Od ovog bloka, stanovništvo ostalog dela sveta tj. njegova ogromna većina, očekuje pomoć u ostvarivanju svojih snova, da i oni jednog dana žive na isti ili bar sličan način. Prosečan stanovnik ove planete ne pridaje suviše veliki značaj činjenici da je o dehumaniziranosti i porocima tog superiornog sveta napisana ogromna literatura jednako od teologa i ekstremnih levičara koji se, ne prestajući da se uzajamno ne podnose, opasno približavaju u svojim ocenama. To je i glavni razlog što je dojučerašnja i sadašnja elita vlasti u nekadašnjim socijalističkim zemljama, sačinivši politički i moralni zaokret bez presedana u dosadašnjoj istoriji, odlučno krenula u čekaonice za evro prijem u Evropsku uniju, NATO i druge organizacije. Da to nisu samo orijentacije elite, pokazuju ispitivanja javnog mnjenja koja u tim zemljama otkrivaju veću naklonost njihovog stanovništva ujedinjavanju sa Evropom nego kod nekih naroda koji su odavno članovi te zajednice. Na suprotnom polu nalaze se zemlje trećeg sveta pritisnute nepravdama i prošlosti i sadašnjosti. Njihov položaj je tako težak da je "treći svet uveliko otsutan u vremenu današnjice" kako piše jedan od univerzalista. "Zemlje trećeg sveta ne mogu biti partneri u participaciji izgradnje univerzalne zajednice. Sadaš-

njica je ogledalo njihove impotencije, slabosti, poniženja... Oni ne žive u sadašnjosti i za sadašnjost Zapadnog sveta, njihov život i njihova veličina pripadaju prošlosti.”³⁰ Njihov društveni, ekonomski i politički model ”sa nacionalističko-autoritarnim strategijama” unutar kojih se jedan deo karakteriše dominacijom državno-kapitalističkog sektora u privredi a drugi neoliberalnom, privatno-kapitalističkom, pa ipak autoritarnom strategijom, takođe je primljen sa velikom skepsom. Gotovo sa strahom pominje se demografska eksplozija koja će u prvoj četvrtini narednog stoleća učiniti da populacija Nigerije bude veća od populacije Amerike, a da će populacija Irana dostići Japan, dok će populacija Evropske unije biti manja od populacije Indije ili populacije supsaharske Afrike. Porast želja za ”zapadnim načinom života bez odgovarajuće materijalne osnove, zastrašujući talasi migriranja, eksplozivan rast nacionalizma i agresivnosti, sklonost upotrebi sile, sve to čini individualna prava, neprikladnost imovine, nezavisnost sudstva, javnu kontrolu vlasti gotovo nestvarnim a glad za investicijama čini ih zavisnim, ne samo od velikih sila, nego i od multinacionalnih kompanija”.³¹ Uprkos svim ovim pojavama i tendencijama univerzalisti se zalažu za otklanjanje ovih negativnih tokova i nepravdi, smatrajući da bez njihovog otklanjanja ili bar bez znatnog ublažavanja ovog stanja ne možemo govoriti o humanizmu i univerzalizmu.

Kakva je slika postsocijalističkih ekonomskih sistema?

Socijalizam, prema ocenama univerzalista, nije nikada našao univerzalan sistem stabilizacije nadoknađujući to žestokom ideološkom represijom sve dotle dok disolutivni procesi nisu nadvladali. Raspad komunizma se manifestovao kao globalan proces političke demokratizacije, privatizacije, deregulacije ekonomike - i dodajmo - erupcijom još neispunjenih nadanja stanovništva. Više od neispunjavanja ovih nadanja zabrinjava pad životnog standarda, iako u ”socijalizmu narod nikada nije imao mnogo, ali je imao bar nešto”³², kako piše Džordž Louler. Tran-

30. Zdislaw Cackovsky, *Specific Development or Universal Trend of Global History, Dialog and Humanism*, No. 2-3, 1994, p. 7.

31. Leopold Gr. Seidler, Leszek Kolek, *Rotarians in a Changing World, Dialog and Humanism*, No. 2-3, 1994, p. 168-170.

32. James Lawler, *Universality of Liberal Capitalism and the Possibility of Renewed Socialism, Dialog and Humanism*, No. 2, 1993, p. 45.

zicija je donela veći pad i prekid proizvodnje nego u drugim zemljama. Uz to, mnoga preduzeća su zastarela, preopterećena dugovima, pojedini delovi industrije su predimenzionirani i strukturalno neusklađeni, nezaposlenost je porasla a zaposleni su nedovoljno produktivni. Vršiti se društvena diferencijacija i polarizacija na mali broj bogatih i većinu koja pada u siromaštvo potvrđujući tezu V. Havela da "čista tržišna privreda može biti isto toliko opasna kao i marksistička ideologija". Mada su postignuti standardi u domenu obrazovanja, zdravstvene zaštite, penzionog i socijalnog osiguranja za sada uglavnom očuvani, oni su ipak ugroženi.

U političkom životu postsocijalističkih zemalja, prema ocenama univerzalista, još vlada hijerarhija bez pravog demokratskog pluralizma. Politički život je fragmentiran, bez političkih partija sa diferenciranim, jasno postavljenim političkim programima, socijalno-političkim interesima i snagama koje *stoje* iza njih, ali su stremljenja ka vlasti bezobzirna. Vladajuće partije su komunističkog porekla a opozicione antikomunističke (dodajmo: po orijentacijama ali srodne po poreklu), a uz to i nesposobne da izgrade konzistentnu strategiju što jača autoritarizam i rađa želju za "čovekom čvrste ruke". Elita na vlasti sastavljena je od stare hijerarhije, nepotska i korumpirana te predstavlja "izolovanu političku kastu čiji integritet i kompetencije uživaju nizak rejting".³³ U porastu su takođe agresivnost i netolerantnost, manipulacije iracionalnim i nagonim što vodi "anomalijama sa opasnim posledicama" koje elita neće biti u stanju da kontroliše. Tako se po nekim ocenama univerzalista Istočna Evropa našla po mnogo čemu više udesno od otvoreno konzervativne Evrope.

Razvijeni svet nije tretiran kao model ostvarenog raja već kao moderan tip civilizacije opterećen brojnim nedaćama. Njegove prednosti su u shvatanju važnosti međuzavisnosti tržišta, brzi razvoj novih tehnologija. Ali i njega potresaju povremene krize, strukturalna nezaposlenost, stalno pogoršanje ekologije, prezašćenost tržišta pa čak i povremena nestašica kapitala - pa ipak, svi oni ne dobijaju dramatične razmere.

Znatan deo slabosti ovih sistema mora biti rešavan od strane stanovništva zemalja o kojima je reč, drugi deo ne može biti rešavan a još manje rešen bez dobre

33. Jakob Juchler, *Post-Socialist Changes in Eastern Europe: Specific Development or Universal Trend of Global History?* Dialog and Humanism, No. 2-3, 1984, p. 287.

volje i kolektivnih napora cele međunarodne zajednice. U tom pogledu, univerzalizam shvaćen kao nova politička filozofija, predstavlja izraz najdubljih ljudskih materijalnih i duhovnih potreba, otvara puteve jednoj civilizaciji novog tipa.

4. Univerzalizam i nacionalna, verska i kulturna isključivost

Padom komunizma religija je nesumnjivo doživela svoju renesansu ispunjavajući jedan ideološki i etički vakuum ali je ekspanzijom nacionalizma, eskalacijom međunacionalnih sukoba i ratova međureligijska tolerancija potisnuta sa scene (a i bez toga, i do tada je bila dosta površna pa i neiskrena). Ratovi, isto kao i u prošlosti, uzeli su određena verska obeležja, a razaranja sakralnih, verskih, pa i drugih objekata koji sa vojnim ciljevima nemaju nikakve veze danas je - bar što se tiče bivših jugoslovenskih teritorija - dobilo veće razmere nego u srednjem veku. Intenzivnu versku obojenost konfrontiranja ne može da otkloni ni činjenica da takva nehumana ponašanja izvorna religijska učenja nedvosmisleno osuđuju. Ipak, ma kakva bila ta ponašanja, u pamćenju čovečanstva ostala su krstaška osvajanja Palestine, Konstantinopolisa, islamska osvajanja Balkana i dela Srednje Evrope, iscrpljujući verski ratovi u Evropi, pogromi nacionalnih i verskih grupa, inkvizicija, i za nas naročito gorko iskustvo povezano sa nasilnim prekrštavanjem i genocidom sredinom dvadesetog veka obavljani u ime vere, i uz asistenciju verske hijerarhije. Zato je već u osvit novijeg doba morala biti proklamovana verska sloboda i gotovo silom nametnuta verska tolerancija bez koje multireligijske nacionalne zajednice i njihove države ne bi mogle funkcionisati niti se održati. Utoliko više, savremena svetska zajednica, unutar koje su političke, ekonomske, naučno-informacione i sve druge veze sve tešnje, i sve potrebnije, ne može funkcionisati niti se razvijati bez približavanja religija koje je još dele.

Još jednu činjenicu moramo istaći kada je reč o globalizaciji religije. Kod mnogih nacija, naročito kod onih koje su religijski homogene, religija je često igrala vitalnu, kohezionu ulogu u njihovoj borbi za opstanak koja je trajala više od milenijuma, u formiranju njihove nacionalne kulture i očuvanju njihovog osobenog bića. Takvu je ulogu nesumnjivo igralo pravoslavlje u istoriji srpskog naroda pa se s

pravom možemo pitati da li ova globalna tendencija ugrožava te posebne nacionalne i religijske vrednosti?

Pre svega, treba istaći da u osnovi ove problematike ne stoji pravi religijski problem. Problemi su prevashodno politički - politički sukobi su maskirani religijskim razlozima. Još dublje, u osnovi naše civilizacije i međunarodnim odnosima leži nasilje, a eliminacijom nasilja, agresije i bar težih konflikata i međureligijski odnosi bi se pojavili u drugom svetlu. Zato univerzalisti traže eliminaciju nasilja - u novom svetu neće više biti ni potrebe ni mogućnosti da se bilo kakva uverenja pa ni religijska nameću silom, niti će zajednica budućnosti ići putevima prošlosti koji su vodili nametanju jedne formule svima. U takvoj atmosferi, po uverenju univerzalista, za sve one koji iskreno veruju kao i za one koji nisu religiozni, biće otvoren put do dijaloga koji će dovesti do iznalaženja opštekulturnih vrednosti koje imaju isto značenje za sve ljude bez obzira na njihova posebna religiozna i druga uverenja. Zbližavanje među ljudima pa i zbližavanje među religijama neće voditi nametanju jedne drugoj. "Nećemo tragati za jednom religijom za sve." Sve religije su imale svoje proroke i svetitelje "koji su imali svoju viziju pune humanosti za čoveka". Najveća nesreća za čoveka nije ni smrt, ni patnja, već to "što ne otkrivamo naše pune mogućnosti kao ljudsko biće". Te mogućnosti su takve da "možemo postati naša sopstvena verzija Aristotela, Plotinijusa, Hegela, Hajdegera ili Vajtheda" ili "razvitka moralne i spiritualne senzibilnosti u duhu Hrista, Bude, Muhameda, Lao Cea i Konfučija".³⁴

Univerzalizam takođe odbacuje koncepciju univerzalne egalitarne strukture koju nalazi ne samo u političkim utopijama nego i nekim religijama; eksploataciju prihvata kao neizbežnu činjenicu, jednoklasnost smatra neostvarivom a njeno veštačko formiranje u totalitarnim sistemima smatra čistim prividom.³⁵

Univerzalizam je protivnik nacionalističke netolerancije, isključivosti i arogancije, mitologiziranja i idealiziranja i prošlosti i savremenosti. U idealizacijama prividno dominira prošlost ali su uzroci idealizacije u savremenoj stvarnosti, njenoj potrebi "da istorijsku prošlost predstavi kao model koji valja

34. Baine Harris, *op. cit.* p. 94.

35. *Ibidem.*

slediti”³⁶ ostavljajući nam ”mrtve kao nevidljive ali žive članove zajednice”. Te idealizacije su praćene produkcijom istorijskih uzora koji su prethodno očišćeni³⁷, mitologizirani a potom nekritički ponuđeni edukaciji, politici i javnom životu u kojem se često sasvim različite snage koriste istim herojima.³⁸ To, uprkos kontradikcijama koje u sebi nosi, vodi formiranju i prihvatanju određenih standarda. Idealizacije dakle imaju koren u sadašnjosti, u činjenici da dekadentne klase u prošlosti vide svoje ”zlatno doba” a nasuprot njima, drugima sadašnjost izgleda nepodnošljiva te se neprijateljski odnose prema prošlosti podcenjujući i njene istinske vrednosti. Idealizacije su naročito evidentne kada su negativne pojave pažljivo izbrisane iz istorijskog sećanja. Dovolite mi da navedem dva primera: ”američki mit o demokratskim počecima i razvitku Sjedinjenih država Amerike na teritoriji koja je bila naseljena Indijancima i sovjetski imidž Oktobarske revolucije i prvih posleratnih godina.”³⁹

5. Aktualnost univerzalističke kritike nacionalizma

Čarnjecki Indijance smatra autentičnim, autohtonim stanovništvom Amerike, a ne bele naseljenike. Ali gospođa Kirkpatrik, profesor univerziteta i svojevreмени ambasador SAD u OUN izgleda ne misli tako. Ona je, 1992. god. na konferenciji posvećenoj problemima postkomunizma održanoj u Vašingtonu, favorizujući komadanje Jugoslavije rekla da su ”narodi Istočne Evrope težili za vladom ne mnogo drukčijom od one za kojom su težili naši (američki prim. - V.M.) preci koji su osnovali ovu zemlju kada su zbacili mnogo manje omražen režim nego onaj koji je ugnjetavao narode Istočne Evrope”⁴⁰, a da niko od prisutnih, uključujući i prisutne Jugoslovene, nije na to reagovao. Ali ako u naše vidno polje uključimo i autohtone starosedeoce Amerike, slika izgleda nešto drugačija i ništa manje crna od one koju gđa Kirkpatrik vidi na tlu Jugoslavije. Viljem Brendon piše da je u jednom od jezika Indijanaca izraz ”cutthroats”

36. Cackovsky, *op. cit.* p. 29.

37. Ryszard Banajsky, *Etics and Problem of Time, Dialog and Humanism*, No. 1, 1994.

38. Cackovsky, *ibidem*.

39. Zdzislaw Czarniecky, *op. cit.* p. 78.

40. *Problems of Comunism*, Jan.-April 1992, p. 7, Jean Kirkpatrick, *After Comunism What?*

(koljaš) označavao Engleze koji su kao osvajači upravljali ovim područjem. Brendon takođe navodi da je jedan putnik daleke 1759. godine pisao da u kolonijalnoj Virdžiniji Indijanci i Crnci "nisu bili shvaćeni kao ljudska bića (i što je skoro neverovatno - V. M.) u slučajevima nasilja, pa čak i ubistva koje bi bilo učinjeno nad ovim nesrećnim ljudima od strane plantažera, bilo bi nemoguće počinioce privesti pravdi."⁴¹ Indijanci koji su većinom bili zemljoradnici, stočari, zanatlije i trgovci, prebivali u gradovima i selima, predstavljeni su svetu kao primitivni nomadi. Skalpiranje koje nam uz ostalo filmska industrija predstavlja kao isključivo indijanski specifikum prema Brendonu uveli su Holandani, a prihvatile su ga i druge kolonije. "Bio je to skup biznis", piše Brendon, "Masačusets je plaćao 12 funti za skalp u 1703. godini u kojoj je to bilo mnogo novca, i 100 funti u 1722. godini kada je to bilo mnogo više - ali efikasno." Ali skalpiranje nije bilo samo integralni deo ratova, nego i najodvratnijeg kriminala. Jedan beli naseljenik je jednostavno prikupio 1500 dolara tako što je "posekao tri stara Indijanca, dve Indijanke i jednog čoveka koji je prodavao košare na trgu u obližnjem gradu".⁴² Ipak, položaj Indijanaca pod vlašću Španije, Britanije i Francuske i pored svih nedaća koje donosi kolonijalna vladavina bio je znatno bolji nego u granicama Sjedinjenih Država kada je počela njihova sistematska eksterminacija koju je u svom izveštaju 1858. godine jedan vladin inspektor nazvao "velikim zadatkom civilizacije". Samo je u Kaliforniji tih godina ukradeno 3-4 hiljade indijanske dece "ne računajući žene koje su uzete za konkubine i odrasle za rad u poljima".⁴³ Naravno, istorija američkog društva ne može biti reducirana samo na fenomene eksterminacije Indijanaca, ropstva Crnaca, linča, makartističke netolerancije. Ona svojim preovlađujućim delom predstavlja emancipaciju čoveka, afirmaciju ljudskih prava i stalno proširivanje slobode. Na tom pravcu razvoja i emancipacije samih Crnaca i Indijanaca u SAD je i impresivna literatura koja veoma kritički interpretira istorijsku prošlost kao deo onoga "što kao nacija", po rečima Dž. F. Kenedija, "moramo učiniti ako ne želimo da kao narod budemo obeščašćeni za sva vremena".⁴⁴ Tendencija kvazi-idealizacije prošlosti kod Kirkpatrikove je recidiv

41. W. Brandon, *Book of Indians*, pp. 158, 160.

42. Brandon, *op. cit.*, p. 95.

43. *Op. cit.*, p. 282.

44. Brandon, *op. cit.*, p. 12.

nacionalizma čiji je glavni cilj "poraz i poniženje takmičara pa ma šta bilo sadržano u njegovim ciljevima"⁴⁵, a koji neizbežno rezultira eskalacijom mržnje i nepoverenja.

Polarizacija stanovišta gospode Kirkpatrik i Kenedija ubedljivo pokazuje opravdanost univerzalističke tendencije orijentisane ka produblivanju razumevanja i poverenja među ljudima i narodima koje se ne može postići bez odbacivanja mitova i predrasuda, bez osude zločina i zločinaca ma čiji oni bili. Ovi, kao i mnogi drugi primeri otkrivaju nam da unutar procesa globalizacije, uz neprevaziđene suprotnosti ima težnji za ideološkom i političkom dominacijom. Zato nam izgleda veoma razumno stanovište da iz "globalizacije neće proizići homogeniziran svetski poredak" i da bi, "ako bi do toga ikada došlo" to bio "najimpresivniji, svadljiv i eksplozivan svetski poredak". Ne manje značajno je i stanovište, "da nema takve stvari kao što je univerzalna ideologija koja bi mogla ujediniti i zadovoljiti sve ljude".⁴⁶ Ali, svakako, ima nekih zajedničkih ciljeva i zadataka koji u opštem interesu moraju biti obavljani. To su, prema istom stanovištu, zajednički interes na obezbeđivanju ljudskih prava, za prevenciju konflikata, za kontrolu sredstava masovnog razaranja, za organizaciju međunarodnog suda pravde, pa i za neke normativne akte koji mogu postati opštevažeći tek kada ih svaka suverena nacionalna zajednica prihvati.

Opštečovečanska, univerzalna zajednica ne može biti ostvarena posredstvom ni najmoćnije sile jer se nasilje zadržava na površini društva izazivajući u unutaršnjem svetu čoveka sasvim suprotan efekat. Ali, politička prinuda nije jedina prinuda. Mnogo efikasniji pritisak u pravcu globalizacije dolazi iznutra, iz potreba samih posebnih društava i individua koje hoće da žive u skladu sa modernim standardima. Te potrebe ih upućuju ka zajedništvu. Ali razlike u bogatstvu i potencijalima među zemljama su tako velike da se one ne mogu premostiti bez uzajamne saradnje, bez razumevanja i pomoći, bez ljubavi prema čoveku. "Ljubav je iskustvo" - prema rečima Sorokina koga citiraju univerzalisti - "koje anulira našu usamljenost, ispunjava prazninu naše izolacije najvećim vrednostima, probija i transcendirira zidove našeg malog egoa, pretvara nas u učesnike najvišeg života čo-

45. Thorsten Veblen, *Inquiry into the Nature of Peace and the Theory of its Perpetuation* p. 233, Viking Press, New York.

46. Leopold G. Seidler, Leszek Kolek, *op. cit.* p. 173.

većanstva i celokupnog kosmosa i proširuje našu individualnost do nemejljivih granica univerzuma.”⁴⁷ Ljubav je ta koja ”unosil univerzum u ličnost” zato ”moramo biti sposobni da je naučimo, da je stvaramo, da je predvidimo, inače će svet biti izgubljen u neprijateljstvu i sumnjičenju”.⁴⁸

Umesto zaključka

Univerzalizam je nesumnjivo jedna intelektualna reakcija na podeljenost sveta ispunjenog suprotnostima, sukobima, ratovima i nepravdama svake vrste. Univerzalizam je reakcija na totalitarizam, na ideološki i verski fanatizam, nacionalnu i političku isključivost, aroganciju i agresivnost. Univerzalizam je humanizam koji teži razvijanju svesti o pripadnosti opšteljudskoj zajednici, njenim potrebama i mogućnostima. Univerzalizam teži ka solidarnosti među ljudima i narodima, altruizmu i razvijanju saosećanja sa onima koji pate. Univerzalizam je humanistička reakcija na globalizaciju putem sile, podjarmljivanja, brutalne eksploatacije i nametanja jedne formule svima. Mada je bez većeg uticaja na dominante moći na međunarodnoj sceni, univerzalizam predstavlja nagoveštaj jedne civilizacije kojoj će možda pripasti budućnost.

47. John Mc Graw, Love: Its Universe and Universality, Dialog and Humanism, No. 2-4, 1994, p. 20, p. 21, P. Sorokin, The Ways and Power Love, p. 11, Chicago, Gateway, 1976.

48. Brandon, *op. cit.*, pp. 158, 160.